

УДК 001.8:657.92

Н.С. Акімова, проф.

Т.А. Наумова, канд. екон. наук

Л.О. Кирильєва, канд. екон. наук

УДОСКОНАЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ

Досліджено підходи до трактування поняття «внутрішній контроль», узагальнено зарубіжний, вітчизняний та власний досвід, шляхом виділення сучасної моделі системи організації внутрішньогосподарського контролю в акціонерних товариствах.

Исследованы подходы к определению «внутренний контроль», обобщен зарубежный, отечественный и собственный опыт, путем выделения современной модели системы организации внутрихозяйственного контроля в акционерных обществах.

Investigated approaches to the definition of «internal control», summarizing the foreign, domestic and personal experience, by providing a modern model of organization-farm control of a corporation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку економічних відносин усе більшого значення набуває потреба в створенні ефективної системи внутрішнього контролю суб'єктів господарювання. Причиною цього є стрімкі процеси корпоративізації вітчизняної економіки, а також подальший розвиток незалежного аудиту в напрямі від підтверджуючого до системно орієнтованого. Вітчизняні науковці, розглядаючи моделі системної організації фінансово – господарського контролю, прирівнювали функції контролю – ревізійного підрозділу з підрозділом внутрішнього аудиту або взагалі не розглядали можливість існування останнього. Практично не розглядаються у наукових виданнях специфічні властивості суб'єктів і об'єктів контрольного процесу, що знижує ефективність застосування методик контролю.

Практика показує, що саме контроль за фінансовими потоками дозволяє управляти підприємством як єдиною господарською системою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням термінології, що визначає внутрішньогосподарський контроль, у різних наукових джерелах присвячені роботи Р. Адамса, В.В. Скобари, В.Д. Андрєєва, Р.А. Алборова, Е.А. Аренса, Дж. К. Лоббека, М.Т. Білухи, С.Ф. Голова, С.Я. Зубілевича, Р. Доджа, П.І. Камишанова, А.Д. Шеремета, В.П. Суйца, О.В. Ковальова, Ю.П. Константинова,

В.І. Подольського, Ф.Л. Дефліза, Г.Р. Дженіка, В.О'Рейлі, М.Б. Хірша, Л.В. Нападовської, І.А. Білобжецького, Л.В. Сотникової, М.Д. Корінько.

Аналіз економічної літератури засвідчує, що у зарубіжних і українських авторів немає єдиного підходу до питань організації та методики здійснення внутрішнього контролю. Проте з метою підвищення дієвості даного виду контролю в сучасних умовах господарювання необхідно науково упорядкувати систему уявлень про внутрішньогосподарський контроль, розробити конкретну методику його побудови та пропозиції щодо організації в акціонерних товариствах.

Актуальність вказаних проблем, їх практичне значення і недостатнє теоретичне й методичне опрацювання зумовили вибір теми, мету, завдання та основні напрями дослідження.

Мета та завдання статті. Метою даного дослідження є визначення мети та основних завдань внутрішньогосподарського контролю в акціонерних товариствах на підставі вивчення термінології, що визначає елементи внутрішнього контролю, в різних наукових джерелах. Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- дослідити сутність внутрішнього контролю та визначити його основні завдання;
- розробити матрицю типів господарських порушень, навести формалізацію її елементів;
- зробити власні рекомендації стосовно визначення необхідності системи внутрішнього контролю та її законодавчого урегулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика показує, що саме контроль за фінансовими потоками дозволяє управляти підприємством як єдиною господарською системою [1]. Формами фінансово – господарського контролю є попередній, поточний і наступний. Цей розподіл досить умовний, оскільки найчастіше вони взаємозалежні, що відображає безперервність самого процесу відтворення. М.Т. Білуха не виділяє окремо поточний контроль, бо що вважає, що попередній або наступний контроль здійснюється в процесі поточної діяльності [3; с.163]. На наш погляд, не можна погодитися з його точкою зору, що заперечує існування поточного контролю як окремого виду.

Відповідно до п.5.1.1 в рішенні Державної комісії з цінних паперів від 11.12.03 р. №571 до організаційної структури системи внутрішнього контролю товариства входить служба внутрішнього аудиту, яка повинна здійснювати поточний контроль за його фінансово – господарською діяльністю. Служба внутрішнього аудиту повинна відповідати за своєчасне виявлення та запобігання відхиленням, які переш-

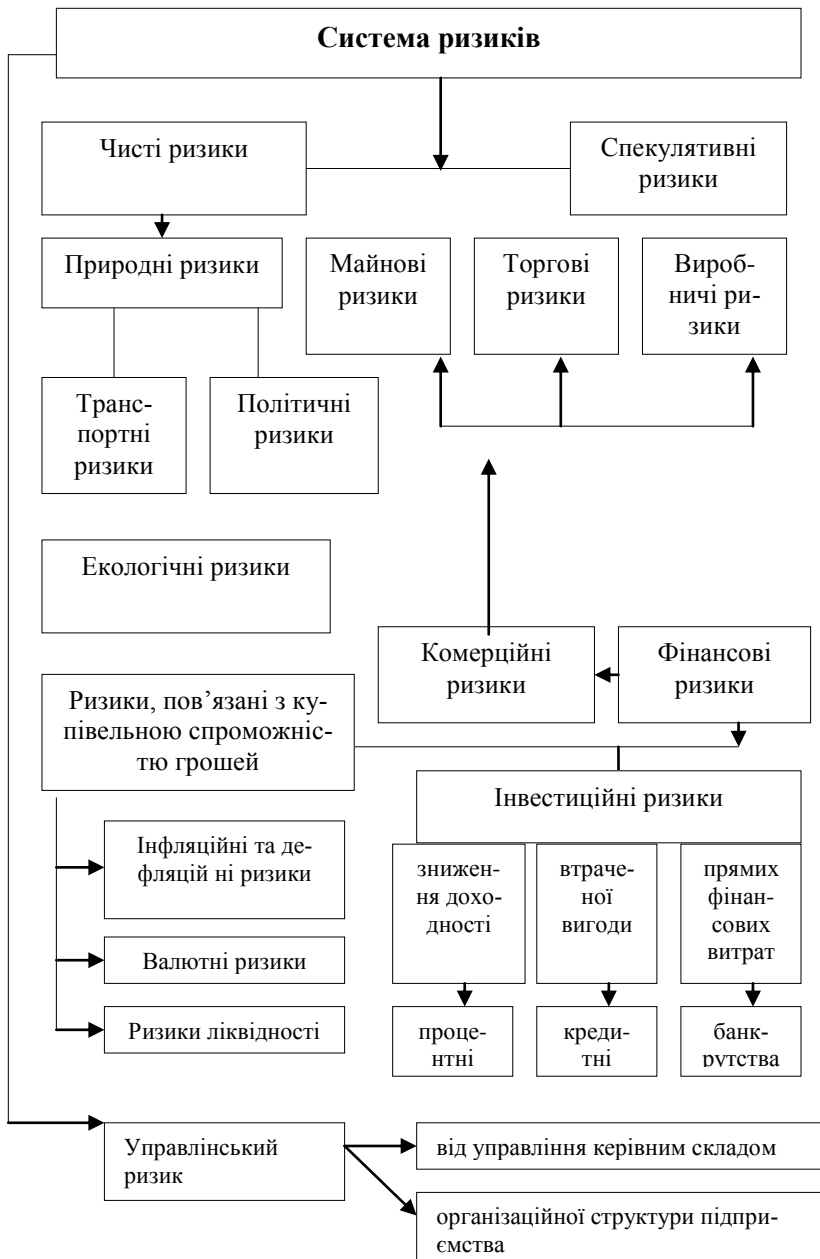
коджують законному та ефективному використанню майна та коштів підприємства. Зокрема, до компетенції служби внутрішнього контролю повинні належати повноваження щодо:

- контролю за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського обліку;
- контролю за відповідністю даних бухгалтерського обліку фактичній наявності активів, їх належним збереженням;
- експертизи фінансової та операційної діяльності;
- підготовки оглядів діяльності товариства та розробки рекомендацій щодо підвищення її ефективності. Зазначене рішення має рекомендований характер.

Нами було вивчено досвід організації служби внутрішнього контролю в акціонерному товаристві закритого типу з іноземними інвестиціями «Синтез». Для виконання функції внутрішнього контролю АОЗТ «Синтез» створено відділ внутрішнього аудиту. До завдань відділу належать:

- інвентаризації матеріальних цінностей та участь у річній інвентаризації;
- контроль за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського обліку.

Як свідчить світова практика, підрозділ внутрішнього контролю, зокрема ревізійної роботи, повинен займатися оцінкою функціонування системи внутрішнього контролю, виявленням ризиків. Система внутрішнього контролю – є політика і процедури внутрішнього контролю, прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання з метою забезпечення правильного й ефективного ведення господарської діяльності, збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам, а також виявлення їх, забезпечення точності і підготовки облікових записів, своєчасної підготовки достовірної фінансової інформації. В останні роки з'явилися наукові праці, у яких під час розгляду питань планування, економічної діяльності комерційних організацій, співвідношення попиту та пропозиції порушуються питання ризику, такі як: «Ризики в сучасному бізнесі» (колектив авторів); монографія А.А. Первозванського «Фінансовий ринок: розрахунок і ризик», дисертація О. Петрик «Стан і перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти». Під час дослідження підприємницького прибутку такі представники класичної теорії, як Дж. Міль, І.У. Сеніор розрізняли в структурі підприємницького доходу відсоток (як частку на вкладений капітал), заробітну платню підприємця й плату за ризик (як відшкодування можливого ризику, пов'язаного з підприємницькою діяльністю).

Рисунок – Класифікація ризиків

У класичній теорії підприємницького ризику останній ототожнюється з математичним очікуванням втрат, які можуть відбутися в результаті обраного рішення. Ризик тут, не що інше, як збиток, що наноситься здійсненням даного рішення. Кожному ризику відповідає свій прийом керування ризиком. Кваліфікаційна система ризиків містить у собі категорії, групи, види, підвиди і різновиди ризиків.

Шляхом аналізу системи фінансово – господарського контролю АОЗТ «Синтез», а також з урахуванням наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених виділено оптимальну для АОЗТ «Синтез» класифікацію ризиків на рисунку.

Найважливішою характеристикою системи внутрішнього контролю є комплектість персоналу, що здійснює функції контролю. Кадрові проблеми підприємства відображаються на системі внутрішнього контролю.

Одним із найбільш очевидних чинників ефективності роботи системи внутрішнього контролю є якісний рівень методик внутрішнього контролю різних об'єктів. Аналіз елементів механізму формування господарського порушення дає можливість дійти висновку про тісний взаємозв'язок і залежність типів порушень від способів їх здійснення і як, наслідок виділити як основні ознаки, що визначають тип порушення, спосіб його здійснення рівень суб'єкта порушення.

Окрема модель конкретного типу господарських порушень являє собою сукупність загальної логіки побудови окремої моделі та формалізованої системи елементів для кожного конкретного типу порушення.

Нами розроблено матрицю типів господарських порушень, яку наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Матриця типів господарських порушень

Рівень доступу	Спосіб здійснення		
	Матеріальний	Документальний	Комбінований
1	2	3	4

Санкціований	Протирегламентна діяльність уповноважених посадових осіб, що зумовлює якісну та/чи кількісну зміну стану ТМЦ через дозвіл (усний чи письмовий) здійснення господар-	Протирегламентна діяльність уповноважених посадових осіб, пов'язана з дозволом здійснення явно неприпустимих операцій або порушенням порядку санкціонування під	Протирегламентна діяльність уповноважених посадових осіб, яка виражається в дозволі застосування (візуванні) явно підроблених чи фальсифіко-
--------------	---	---	--

1	2	3	4
Санкціонованій	ських операцій і прийняття на себе відповідальності за результати таких операцій	час підписання документів, якими оформлюють порушення, що готуються	ваних документів з метою приховування зроблених матеріальних порушень
Несанкціонований	Протирегламентна діяльність співробітників підприємства, що мають доступ до матеріальних ресурсів, у результаті якої змінюється якісний та/або кількісний стан ТМЦ, зроблена всупереч або без відома уповноважених посадових осіб	Протирегламентна діяльність співробітників підприємства, пов'язана з документальним оформленням матеріальних порушень, що готуються, яка здійснюється всупереч або без відома уповноважених посадових осіб	Протирегламентна діяльність співробітників підприємства, що являють собою, підробку документів з метою завалювання здійснених порушень (підробка, фальсифікація)

Наступним кроком під час розробки окремої моделі типів господарських порушень є формалізація її елементів. Для визначення результатів від здійснення порушень у процесі формалізації елементів окремої моделі були використані найбільш поширені в практичній діяльності АОЗТ «Синтез» способи здійснення порушень, як правило, такі, які завдають найбільших збитків.

У таблиці 2 формалізовано та подано елементи окремої моделі типів господарських порушень на прикладі АОЗТ «Синтез», виходячи з особливостей його організаційної структури.

Таблиця 2 – Формалізація елементів окремої моделі типів господарських порушень

Тип порушення	Суб'єкт	Мотив	Спосіб здійснення	Результат
1	2	3	4	5

<p>Матеріальний санкціований</p>	<p>– Голова прав- ління; – фінансовий директор; – начальник комерційного відділу; – начальник відділу збуту</p>	<p>– Мотив грошей; – влади; – самоствер- дження</p>	<p>– Дозвіл здійс- нення явно неприпустимих операцій; – порушення порядку санк- ціонування</p>	<p>– Прихову- вання доходів від власників і від оподатку- вання дохо- дів); – надлишки ТМЦ</p>
--------------------------------------	---	---	--	--

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Документальний санкціонований	– Виконавчий директор; – фінансовий директор; – головний бухгалтер; – начальник відділу збуту; – завідувач складом	– Грошей; – влади; – самоствердження; – безпеки	– Невідображеність обліку; – знижок постачальників; – документальне відображення фіктивних витрат	– Неправомірне завищення витрат; – розкрадання безготівкових коштів
Комбінований санкціонований	– Виконавчий директор; – фінансовий директор; – головний бухгалтер – начальник комерційного відділу – начальник відділу збуту – завідувач складом	– Грошей; – влади; – самоствердження	– Підробка документів щодо розрахунків із покупцями	– Недотримання коштів за товари та послуги; – нестача товарів
Матеріальний несанкціонований	– Складські працівники – реалізатори послуг населенню; – реалізатори послуг з постачання товарів юридичним особам та населенню	– Мотив грошей; – мотив взаєморучки	– Реалізація не оприбуткованих товарів; – відпуск зі складу без оформлення	– Зниження оборотності оборотних коштів; – надлишки ТМЦ; – нестача ТМЦ
Документальний несанкціонований	– Працівники бухгалтерії; – працівники комерційного відділу; – працівники відділу збуту – реалізатори послуг населенню	– Мотив грошей; – мотив безпеки	– Неповнота і несвоєчасність оприбуткування ТМЦ; – підробка справжніх документів	– Надлишки ТМЦ; – розкрадання коштів
Комбінований несанкціонований	– Складські працівники; – працівники бухгалтерії; – реалізатори послуг населенню	– Мотив взаєморучки; – мотив безпеки	– Приховування знижки від покупця; – розкрадання товарів	– Неповнота оприбуткування виторгу; – заниження валових доходів

Висновки. Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що розробка ефективних методик внутрішнього контролю неможлива без обліку соціопсихологічних особливостей діяльності персоналу суб'єктів господарювання з погляду мотивації їх поведінки та її впливу на можливості здійснення проти регламентних дій, які призводять до господарських порушень.

Розроблена матриця типів господарських порушень і наведена формалізація їх елементів є реальною інформаційною базою для подальшого моделювання методик внутрішнього контролю діяльності суб'єктів господарювання.

Внутрішній аудит відрізняється від інших способів контролю своєю глибиною й точністю, тому що здійснюється там, де перебуває «центр ваги» керування. Для підвищення ефекту від роботи підрозділу внутрішнього аудиту в АОЗТ «Сінтез» запропоновано розширити його функції.

Список літератури

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : закон України : [затв. наказом Міністерства фінансів України від 16.07.1999р. № 996]. – Режим доступу : <www.commerciallaw.com.ua> .

2. Про аудиторську діяльність [Електронний ресурс] : закон України : [затв. наказом Міністерства фінансів України від 14.09.2006р. № 140-V]. – Режим доступу : <www.commerciallaw.com.ua>.

3. Білуха, М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит [Текст] / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – К. : Українська академія оригінальних ідей, 2005. – 888 с.

4. Корінько, М. Д. Внутрішньогосподарський контроль господарської діяльності підприємства [Текст] / М. Д. Корінько. – К. : Вища школа, 2007. – 357 с.

5. Нападівська, Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці [Текст] / Л. В. Нападівська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 224 с.

6. Огійчук, М. Ф. Організація аудиту [Текст] / М. Ф. Огійчук. – Х. : ХНАУ, 2006. – 336 с.

7. Сотникова, Л. Внутренний контроль и аудит [Текст] / Л. Сотникова. – М. : Финстатинформ, 2001. – 237 с.

Отримано 1.10.2010. ХДУХТ, Харків.

© Н.С. Акімова, Т.А. Наумова, Л.О. Кирильєва, 2010.